

УДК: 336:338.24

Георгій Костянтинович РОГОВ

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова, Україна,
e-mail: gekoro7@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2487-0946>*

**ФІНАНСОВІ СТИМУЛИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

Рогов, Г. К. Фінансові стимули повоєнного відновлення та розвитку підприємств. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2023. № 1-2 (84-85). С. 66–81.

Анотація. У статті досліджено фінансові аспекти функціонування підприємств в економічних реаліях, що складаються внаслідок широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. Предметом дослідження є стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання у мікрорегіонах та територіальних громадах, найбільш постраждалих внаслідок бойових дій або тимчасової окупації, тобто на територіях відновлення у розумінні статті 11² Закону України «Про засади державної регіональної політики». Метою статті є розробка системи фінансових стимулів розвитку підприємств на територіях відновлення у повоєнний період. Дослідження проведено на основі методології ризик-аналізу. Ідентифіковано ризики застосування фінансових стимулів, які передбачені законодавством України або успішно використовуються на практиці в країнах Європейського Союзу, запропоновано методи та визначено ймовірні результати запобігання їх виникненню. Порівняльний аналіз результатів ризик-аналізу дозволив дійти висновку щодо доцільності системного застосування часткової компенсації вартості залучення інвестиційних кредитів, прискореної амортизації, зниження ставки податку на прибуток, а також звільнення від оподаткування ПДВ і сплати ввізного мита операцій з імпорту устаткування, обладнання та комплектуючих виробів для виробництва продукції на експорт. Практична реалізація запропонованої системи фінансових стимулів розвитку підприємств пріоритетних видів економічної діяльності на територіях відновлення сприятиме збільшенню їх власного і позикового капіталу та спрямуванню акумульованого фінансового ресурсу на інвестиції в модернізацію виробництва і оновлення необоротних активів. Ефект стимулювання залежатиме від усунення таких вад зовнішнього середовища функціонування підприємств як недосконалість судової системи, адміністративний тиск на бізнес, значний рівень корупції та монополізація ринків. Перспективою подальших досліджень є розробка механізму забезпечення збалансованості державного бюджету за умов тимчасового запровадження особливого режиму господарювання підприємств на територіях відновлення.

Ключові слова: стимулювання; території відновлення; ризик-аналіз; податкові й митні пільги; компенсація відсоткової ставки за інвестиційними кредитами; внесок солідарності; прискорена амортизація.

Georhiy ROHOV

*Doctor of Economics, Professor, Head of Finance Department, Admiral Makarov
National University of Shipbuilding, Ukraine, e-mail: gekoro7@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2487-0946>*

FINANCIAL INCENTIVES FOR POST-WAR RECOVERY AND DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Rohov, H. (2023). Financial incentives for post-war recovery and development of enterprises [Finansovi stymuly povoiennoho vidnovlennia ta rozvytku pidpryemstv], *Socio-economic research bulletin, Вісник соціально-економічних досліджень* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (84-85), pp. 66–81.

Abstract. *The article investigates the financial aspects of the enterprises functioning in the economic realities resulting from the large-scale overt Russian aggression against Ukraine. The subject of the study is the stimulation of business investment activity in micro-regions and territorial communities that have suffered the most as a result of hostilities or temporary occupation that is in the territories of recovery within the meaning of Article 11² of the Law of Ukraine on the Basics of State Regional Policy. The article's purpose is to develop a system of financial incentives for the companies' development in the territories of recovery in the post-war period. The study was conducted based on risk analysis methodology. The risks of applying financial incentives provided for by the legislation of Ukraine or successfully used in practice in the countries of the European Union are identified, methods of preventing their occurrence are proposed, and possible results are identified. The comparison of the risk analysis results made it possible to conclude that it is expedient to systematically apply partial compensation for the cost of attracting investment loans, accelerated depreciation, lowering the income tax rate, as well as exemption from VAT taxation and payment of duties on imports of machinery, equipment, and components for the export production. The practical implementation of the proposed financial incentives system for the developing enterprises of priority types of economic activity in the recovery areas will help increase their equity and borrowed capital and invest it in the modernization of production and renewal of non-current assets. The effect of the incentive system application depends on the business environment's defects, such as the judicial system imperfection, administrative pressure on business, a significant level of corruption, and monopolization of markets. The prospect for further research is the developing methods for balancing the state budget under temporary stimulation of enterprises in the recovery areas.*

Keywords: *stimulation; recovery territory; risk analysis; tax and customs benefits; interest rate compensation on investment loans; solidarity contribution; accelerated depreciation.*

JEL classification: G380; O230

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1-2\(84-85\).2023.66-81](https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(84-85).2023.66-81)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України призвела до численних людських жертв, міграційної кризи, істотних руйнувань критичної інфраструктури, важкого стану економіки та державних фінансів. Уже станом на вересень 2022 року, за даними *KSE Institute* було зруйновано або пошкоджено 412 підприємств, у тому числі 64 великих і середніх, а їх сумарні збитки становили близько \$10 млрд. Кількість біженців з України перевищила 9 млн. осіб, тобто 20% населення країни. Серйозно посилюється інфляційний і девальваційний тиск на бізнес та зросла вартість залучення капіталу. Рівень інфляції у 2022 році становив 22,6% [1], офіційний курс гривні до долара США знизився на 30,4% [2], а облікову ставку НБУ підвищено до 25%. Це обумовлює різке зменшення рентабельності активів підприємств, сприяє тінізації економіки та негативно впливає на обсяг бюджетних надходжень. Як результат, дефіцит державного бюджету в 2023 році прогнозується на рівні 20% ВВП (при

тому, що за останні 10 років він не перевищував 4,98%) і покриватиметься за рахунок зовнішніх джерел [3].

Зважаючи на викладене вище, проблематика фінансового забезпечення підприємств у період повоєнного відновлення набуває особливої складності. Сьогодні у фаховому середовищі практично склався консенсус щодо необхідності реформування системи оподаткування, адже її стимулюючий вплив на інвестиційну діяльність не відповідає новим цілям і умовам функціонування економіки. Підприємства потребують також інших дієвих фінансових стимулів акумулювання коштів та інвестування їх у відновлення виробництва і розвиток. Актуальною задачею є розробка таких стимулів та їх системних взаємозв'язків.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідження, присвячені розв'язанню проблем повоєнного відновлення економіки, зокрема створенню стимулів інвестиційної діяльності та розвитку підприємств можна умовно поділити на два напрями. Перший – це узагальнення світового досвіду подолання руйнівних наслідків війн і природних катастроф. Інший напрям досліджень фокусується на особливостях функціонування українського бізнесу в умовах збройної агресії РФ і реформах, необхідних для його виходу із кризового стану та подальшого розвитку з настанням мирного часу.

Всебічно висвітлено теоретичні та практичні питання відновлення економіки та фінансової системи європейських країн після другої світової війни у працях Р. Думке, М. Мазовера, А. С. Мілварда, І. Підоричевої, П. Теміна, Т. Воньо та інших авторів. Зазвичай у фаховій літературі акцент робиться на проблематиці реалізації плану Маршалла, реформ Ерхарда та Моне [4], проте, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, заслуговують на увагу реформи у фіскальній сфері, які змістили податковий тиск з доходів на споживання [5]. Розгорнутий аналіз досягнень і прорахунків у фінансовій політиці Південної Кореї після війни 1950–1953 років, а також передумов подальшого так званого корейського економічного дива міститься у статтях Ільхо Ю та Юнг Вон Лі [6; 7]. У контексті особливостей державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання в період економічних потрясінь варто зазначити фундаментальну працю Е. С. Райнерта [8].

Координації досліджень, безпосередньо спрямованих на формування стратегії повоєнного розвитку України, визначення необхідних інституційних змін і розробку нагальних економічних реформ, сприяє створення спеціального консультативно-дорадчого органу при Президентові України – Національної ради [9]. Основна фахова дискусія щодо податкових стимулів точиться навколо доцільності проєкту кардинальної фіскальної реформи, запропонованої колективом розробників (Р. Шурма, Д. Кудін, А. Амелін, М. Кухар, А. Длігач та ін.) [10; 11]. На початку вона отримала назву податкової моделі «10-10-10», адже передбачала десятивідсоткові ставки податку на прибуток, ПДФО та ПДВ. Згодом автори відмовилися від конкретики у ставках оподаткування та позиціонують її, переважно, як антикорупційну реформу. Опоненти роблять наголос на високіймовірному падінні доходів державного та місцевих бюджетів, проблемах з фінансуванням соціальних видатків, вимиванні обігових коштів експортерів сировинних товарів, що будуть позбавлені права на відшкодування ПДВ, і небезпеці офшорного іміджу України з відповідними негативними наслідками для перспективи набуття членства в Європейському Союзі. Варто зазначити також, що такий елемент запропонованого компенсаційного механізму як підняття акцизів на тютюнові та алкогольні вироби, стимулюватиме, з огляду на низький рівень

доходів пересічного українського споживача, тіньовий оборот. З іншого боку, сама ідея лібералізації системи оподаткування сприймається бізнесом виключно позитивно, а зменшення податкового навантаження визначається базовою складовою стимулювання повоєнного відновлення.

Досліджуючи напрями вдосконалення податкового законодавства А. Крисоватий і В. Валігура розглядають оптимістичний сценарій швидкого переходу до мирного розвитку економіки та песимістичний сценарій тривалих бойових дій з наступною фазою замороженого конфлікту [12]. За першого автори вбачають можливість певної лібералізації податкової системи та приведення її у відповідність до стандартів ЄС. Пропонується диференціювати ставки ПДВ і податку на прибуток з метою стимулювання виробництва соціально-важливих товарів, будівництва та ввезення на митну територію України сучасного обладнання, імплементувати норми Директив Ради ЄС щодо акцизних податків, переглянути ставки, визначені в абсолютних вимірниках, з урахуванням рівня інфляції. За другого сценарію автори обґрунтовують необхідність використання додаткових податкових стимулів для підприємств, що безпосередньо постраждали від бойових дій і окупації та бізнесу на територіях, де не скасовуватиметься воєнний стан.

Дієвим стимулом інвестиційної активності підприємств є прийнятна вартість капіталу. Істотне зростання облікової ставки НБУ, обумовлене логічним ланцюжком взаємозв'язків між вибуховим зростанням бюджетних видатків, значною емісією гривні та інфляційним тиском, призвело до істотного підвищення вартості залучення фінансових ресурсів. Вирішення цієї проблеми шляхом повернення до таргетування інфляції з урахуванням повоєнних ризиків і процесів євроінтеграції запропоновано В. Козюком [13]. В останніх публікаціях результатів наукових розвідок визначено також пріоритети стимулювання суб'єктів господарювання в розрізі видів економічної діяльності [14] і цілей, з-поміж яких – подолання міграційної кризи та забезпечення сталого розвитку в екологічному вимірі [15–17].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проблема побудови системи фінансових стимулів, що відповідає новим економічним реаліям має важливий територіальний аспект. Це обумовлюється істотною різницею в масштабах руйнувань і прямих збитків підприємств залежно від їх віддаленості від зон бойових дій та тимчасової окупації. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України передбачає забезпечення «регіональної та територіальної збалансованості... з урахуванням пріоритетності найбільш постраждалих регіонів та громад» [18]. Відновлення діяльності та подальшого функціонування підприємств на зазначених територіях потребує особливих стимулів, які, на думку низки дослідників, мають бути створені в рамках спеціальних економічних зон або науково-виробничих парків [19; 20]. Проте, відкритими залишаються питання щодо конкретного змісту пільгового режиму на територіях пріоритетного розвитку, його узгодженості із загальною системою оподаткування та перспективними напрямами її реформування, врахування галузевої специфіки та визначення джерел фінансування додаткових бюджетних видатків. Отже, очевидною є доцільність продовження наукового пошуку в указаному напрямку.

Постановка завдання. Метою статті є розробка системи фінансових стимулів повоєнного відновлення і розвитку підприємств у мікрорегіонах та

територіальних громадах, найбільш постраждалих внаслідок бойових дій або тимчасової окупації, тобто на територіях відновлення у розумінні статті 11² Закону України «Про засади державної регіональної політики» [21]. Зазначена система має сприяти збільшенню власного і позикового капіталу підприємств і його спрямуванню на інвестиції в модернізацію виробництва, забезпечуючи інтенсивне економічне зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлення діяльності підприємств і забезпечення їх конкурентоспроможності можливе лише на основі модернізації виробничих потужностей, що потребує стимулювання інноваційних інвестицій. Варто зауважити, що фінансові стимули самі по собі не є самодостатнім інструментом для вирішення цієї задачі. Красномовною ілюстрацією цього можуть слугувати опитування іноземних інвесторів, які п'ять років поспіль проводили Європейська Бізнес Асоціація, Dragon Capital та Центр економічної стратегії [22]. Ані податкове навантаження, ані висока вартість залучення капіталу, ані будь-які інші суто фінансові фактори не є, на думку експертів, ключовими перешкодами іноземним інвестиціям в Україну. Такими вони вважають, у першу чергу, недовіру до судової системи, розповсюджену корупцію, монополізацію ринків і захоплення влади олігархами. Нестабільна валюта і фінансова система посідають лише сьоме місце в рейтингу несприятливих для інвестування чинників. Високі податкові ставки не зазначаються у десятці головних вад інвестиційного клімату з 2016 року, на відміну від складнощів податкового адміністрування та нестабільності законодавства.

Разом з тим, безперечним фактом є позитивний вплив на інвестиційну активність необтяжливого податкового навантаження та оптимальної конфігурації податків. Важливою передумовою капіталовкладень є також невисока вартість залучення фінансових ресурсів. Логічне поєднання тверджень, зазначених вище, призводить до висновку, що ефект застосування системи фінансових стимулів визначається характеристиками інституціонального середовища.

У процесі розробки фінансових стимулів розвитку підприємств у зонах відновлення необхідно врахувати існуючі податкові, митні та інші умови діяльності вітчизняних та іноземних інвесторів, ймовірні напрямки їх загального удосконалення й можливості ресурсного забезпечення спеціальних пільг. Чинне законодавство України передбачає вельми широкий спектр податкових та митних преференцій для окремих суб'єктів господарювання за ознаками виду економічної діяльності, обсягу інвестицій тощо. Більш того, протягом останнього часу спостерігається тенденція щодо розширення сфери застосування податкових пільг. Останні законодавчі ініціативи такого роду були нещодавно реалізовані щодо учасників індустріальних парків і резидентів Дія Сіті.

Можливість звільнення від сплати податку на прибуток отримали підприємства, включені до Реєстру індустріальних парків, які здійснюють певні види економічної діяльності, що відносяться до переробної промисловості, збиранню, обробленню й видаленню відходів та відновленню матеріалів (пункт 142.4 статті 142 ПКУ). Операції цих суб'єктів господарювання з імпорту нового устаткування, обладнання та комплектуючих до нього не оподатковуються також ПДВ (пункт 197 28¹ статті 197 ПКУ). Згідно з п. 6 статті 287 Митного кодексу України певні операції учасників індустріальних парків звільняються від ввізного мита. Податкові та митні пільги для індустріальних парків спрямовані на стимулювання тривалої інвестиційної активності підприємств. Тому скористатися

ними можливо лише за додержання статусу учасника індустріального парку, відмови від нарахування і сплати дивідендів власникам корпоративних прав і використання вивільнених від оподаткування коштів виключно на розвиток підприємства протягом періоду, встановленого ПКУ.

Особливий податковий режим для резидентів Дія Сіті має іншу мету, а саме сприяння розвитку цифрової економіки країни. Відповідно, він передбачає інші пільги і обмеження щодо їх застосування. Замість звільнення від оподаткування застосовується суттєве зниження ставок податку на прибуток і ПДФО тощо. Допускається сплата дивідендів, але необхідно забезпечувати місячну заробітну платню персоналу на рівні не менше гривневого еквіваленту 1200 євро та дотримуватись вимог щодо мінімальної кількості залучених спеціалістів.

Право на одержання істотної державної фінансової підтримки надає статус інвестора із значними інвестиціями [23]. Йдеться про звільнення від зобов'язання сплати податку на прибуток, ввізного мита і ПДВ при імпорті нового устаткування (обладнання) та комплектуючих для виконання спеціального інвестиційного договору, а також про фінансування будівництва об'єктів суміжної інфраструктури. Інвестиційний проект, реалізація якого стимулюється таким чином, має відповідати низці критеріїв, з-поміж яких обсяг, напрямок і термін капіталовкладень, кількість нових робочих місць, середня заробітна плата працівників. Загальна сума державної підтримки обмежена 30 відсотками планового обсягу інвестицій.

Широким є спектр фінансових пільг, що надаються підприємствам за ознакою виду економічної діяльності. Згідно з Перехідним положенням ПКУ до 2036 року звільнено від оподаткування прибуток підприємств, одержаний від виробництва окремих видів електродвигунів, літєвих батарей, зарядних пристроїв, трамвайних вагонів і вагонів метро, транспортних засобів, оснащених електричними двигунами або двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, що працюють на природному газі метані чи біогазі. До 2027 року з сільськогосподарських підприємств не стягується податок з прибутку від певних видів діяльності у сфері птахівництва. До 2025 року звільнено від сплати податку на прибуток підприємства галузі літакобудування. Умовою застосування вказаних податкових пільг є інвестування вивільнених коштів у власну матеріально-технічну базу, фінансування НДР та інших заходів, спрямованих на зростання обсягів виробництва.

Варто зазначити, що чинний пільговий механізм оподаткування прибутку учасників індустріальних парків і суб'єктів господарювання окремих видів економічної діяльності має багато спільного з податком на виведений капітал (ПнВК), якій вже застосовується в Естонії та частково в Польщі. Разом з тим, вони розрізняються методами контролю повноти врахування доходів, що підлягають оподаткуванню. Об'єктом оподаткування ПнВК є приріст капіталу, що не інвестується у виробництво, а виводиться з обороту, зокрема, у вигляді дивідендів власникам корпоративних прав, страхових платежів і роялті нерезидентам, фінансової допомоги та капіталовкладень в підприємства, які не є платниками ПнВК. Фокусування контролю на нечисленному переліку законодавчо визначених операцій з виведення капіталу сприяє не лише спрощенню, а й достовірності податкового обліку, адже для платників ПнВК втрачається сенс штучного завищення витрат з метою мінімізації прибутку. Існуючий порядок підтвердження відповідності фактичного використання прибутку цільовому призначенню податкових пільг, передбачених ПКУ, залишає простір для неоднозначних оцінок.

Наприклад, оцінка збільшення обсягів виробництва підприємств літакобудування для обґрунтування права на податкову пільгу здійснюється шляхом порівняння собівартості реалізованої товарної продукції на кінець і початок звітного періоду у співставних цінах [24].

Фінансові стимули розвитку підприємств у вигляді пільг з податку на додану вартість і звільнення від стягнення ввізного мита передбачені у чинному законодавстві не лише для учасників індустріальних парків та інвесторів із значними інвестиціями. Пільговий режим надається з урахуванням пріоритетів фінансової політики та особливостей видів економічної діяльності. Так, з метою забезпечення обороноздатності країни, звільнено від оподаткування ввізним митом і ПДВ операції з імпорту товарів, що використовуються у виробництві продукції оборонного призначення. Для стимулювання сталого розвитку підприємств в екологічному вимірі аналогічні пільги надано імпортерам матеріалів, устаткування і комплектуючих, необхідних у виробництві альтернативних видів палива та енергії з відновлювальних джерел. Особливості суднобудування частково враховано у підрозділі 3 розділу XX ПКУ. Підприємства галузі при імпорті устаткування, обладнання та комплектуючих, які не виробляються в Україні, мають право видавати контролюючим органам податковий вексель на суму зобов'язання з ПДВ. Проте, складний порядок підтвердження факту відсутності виробництва зазначених товарів в Україні нівелює дієвість цього стимулу.

Масштаб і певна безсистемність надання податкових і митних пільг окремим категоріям суб'єктів господарювання об'єктивно вимагає підтримання існуючого обтяжливого фіскального навантаження на решту підприємств, навіть в умовах мирного часу та сприятливої кон'юнктури ринку. З огляду на це, логічною відповіддю на повоєнні виклики в площині стимулювання бізнесу буде не доповнення переліку податкових і митних пільг, а зміна акцентів фінансової політики.

Висока вартість позичкового капіталу, характерна для української економіки, та нова хвиля її зростання внаслідок інфляційних шоків воєнного часу обумовлюють розширення сфери застосування фінансово-кредитних інструментів стимулювання інвестиційної активності підприємств. Так, державну програму доступних кредитів, започатковану для стимулювання мікро- та малого підприємництва розповсюджено на сільськогосподарських товаровиробників незалежно від розмірів бізнесу. Наприкінці 2022 року для малих і середніх підприємств, постраждалих від бойових дій, відкрились можливості пільгового кредитування за дев'ятивідсотковою ставкою для відновлення виробничих потужностей.

Подальший розвиток одержав і механізм часткової компенсації процентних ставок за банківськими кредитами. Тривалий час він використовується в агропромисловому комплексі для вирішення проблеми поповнення обігових коштів суб'єктів господарювання. Підприємства літакобудівної промисловості також мають державну фінансову підтримку збуту власної продукції через механізм здешевлення кредитів у національній валюті на її придбання експлуатантами авіаційної техніки [25]. З 2022 року застосування компенсаційного механізму здійснюється не лише за галузевим принципом. Тепер часткова компенсація відсоткової ставки передбачена і за експортними кредитами, що застраховані в Експортно-кредитному агентстві. Проте, недостатність існуючої ресурсної бази пільгового кредитування і невирішеність питань її розширення істотно обмежують

обсяги залучення капіталу та викликають невпевненість бізнесу в стабільності умов господарювання.

Для вибору фінансових стимулів розвитку підприємств у мікрорегіонах та територіальних громадах, найбільш постраждалих внаслідок бойових дій або тимчасової окупації (на територіях відновлення), доцільно скористатися інструментарієм ризик-аналізу. Визначення ризиків застосування кожного стимулу, методів запобігання їх виникненню або зменшення негативних наслідків та прогноз результатів мають передувати вирішенню задачі об'єднання найбільш дієвих стимулів у систему.

Ризик-аналіз пільгового оподаткування прибутку підприємств на окремих територіях показує два можливих негативних наслідки. По-перше, звільнення від сплати податку на прибуток або значне зменшення його ставки призводить до нівелювання дії стимулів прискореної амортизації та, відповідно, інтенсивного розвитку. У багатьох розвинених країнах суми амортизації необоротних активів є сьогодні основним інвестиційним ресурсом завдяки стимулюючому впливу амортизаційної політики. Згідно з п. 43¹ підрозділу 4 розділу XX ПКУ українські підприємства з 1 січня 2020 року мають право розраховувати амортизацію окремих груп основних засобів виходячи з термінів їх експлуатації, значно менших за базові мінімально допустимі строки, визначені Кодексом. Зокрема, машини та обладнання допускається амортизувати за два роки. Це відповідає світовому тренду амортизаційної політики і заохочує суб'єкти господарювання інвестувати кошти саме в модернізацію виробництва, що надзвичайно важливо для відновлення зруйнованих і пошкоджених підприємств. Скасування податку на прибуток не стане додатковою рушійною силою інвестування в новітню техніку та сучасні технології, а лише сприятиме зацікавленості у збереженні екстенсивних методів розвитку. Запобігти такому ризику цілком можливо шляхом визначення оптимальної величини зниження ставки податку на прибуток. Певним орієнтиром у вирішенні цього питання є пільгова ставка податку, яку передбачено для резидентів Дія Сіті (9%).

Ще одним негативним наслідком пільгового оподаткування прибутку підприємств на територіях відновлення є ймовірне ухилення від оподаткування високорентабельними глобальними торгівельними мережами та підприємствами фінансового сектору через зміну місця реєстрації. Уникнути такого сценарію дозволить обмеження кола підприємств з правом на зменшення ставки податку лише суб'єктами, пріоритетних для певної території відновлення видів економічної діяльності. Слід підкреслити, що врахування пріоритетів розвитку національної та регіональних економік доцільно розглядати як базовий принцип запровадження будь-яких фінансових стимулів розвитку підприємств на територіях відновлення. Застосування зменшення ставки податку на прибуток підприємств за зазначених вище умов сприятиме зростанню інвестицій, обсягів виробництва та рентабельності, а також звуженню тіньового сектору економіки.

Жорсткіші вимоги до пільгової категорії суб'єктів оподаткування висуваються за запровадження податку на виведений капітал. Така альтернатива сплаті податку на прибуток декілька років обговорюється у фаховому середовищі та вже набула форму законотворчої ініціативи. Вона передбачає оподаткування лише тієї частини прибутку, яка спрямовується на виплату дивідендів або витрачається у формі прирівняних до них платежів. Основними ризиками застосування податку на виведений капітал в якості фінансового стимулу розвитку

підприємств на територіях відновлення є трансфертне ціноутворення та безпека суб'єктивного підходу контролюючих органів щодо віднесення певних транзакцій до операцій з виведення капіталу. Крім того, оподаткування виведеного капіталу не формує у підприємств пріоритетний інтерес до інтенсивного розвитку.

Методами запобігання зазначеним ризикам або їх зниження є фокусування фіскальних органів на контролі за трансфертним ціноутворенням і створення механізму компенсації відсотків по банківських кредитах на модернізацію підприємств та впровадження енергоефективних екологічних технологій. За реалізації цих заходів можливо досягти певного позитивного ефекту у вигляді збільшення обсягів виробництва, зменшення тіньового обороту та провести апробацію ефективності податку на виведений капітал в межах окремих територій та видів економічної діяльності. Разом з тим, застосування цього стимулу призведе до зменшення переваг інтенсивного розвитку у результаті нівелювання значення амортизаційної політики і, відповідно, передбачених ПКУ методів прискореної амортизації, а також до більших втрат податкових надходжень до бюджетів порівняно з частковим зниженням ставки податку на прибуток.

Майже тотожні результати дає ризик-аналіз звільнення від оподаткування прибутку за зразком, який діє для підприємств-суб'єктів літакобудування. Це стосується як потенційних небезпек і методів їх уникнення, так і очікуваних наслідків використання стимулу. Проте, специфічним ризиком є невідповідність окремих положень п. 6 Постанови Кабінету Міністрів України № 476 від 07.06. 2017 р. [24], зокрема, щодо контролю збільшення обсягу виробництва, специфіки інших видів економічної діяльності. Ускладнення адміністрування податку викликатиме додаткові витрати та зменшення бюджетних надходжень.

Пільги з ПДВ надаються на практиці у формі повного або часткового звільнення від оподаткування певних операцій з постачання товарів та зменшення ставки податку. Статус неплательника ПДВ призводить до зниження зацікавленості у співпраці бізнес-партнерів, які сплачують податок на додану вартість на загальних умовах. Аналогічні ризики, хоча й у меншій мірі, виникають і в разі оподаткування за ставками, меншими за базову. Компромісне ціноутворення як метод згладжування протиріч між платниками і неплательниками ПДВ має мало спільного з принципами стимулювання. З особливими проблемами стикаються експортери, операції яких звільнені від сплати податку на додану вартість, адже вони не мають права на відшкодування вхідного ПДВ і вимушені збільшувати ціни в умовах жорсткої конкуренції на міжнародних ринках.

М'якшим є небажаний ефект звільнення від оподаткування ПДВ і сплати ввізного мита операцій з імпорту устаткування, обладнання та комплектуючих виробів для здійснення певних видів діяльності. Він полягає у штучних податкових перевагах для зарубіжних постачальників. Теоретично для усунення цього недоліку достатньо встановити обмеження на застосування особливого податкового режиму лише для товарів, що не мають вітчизняних аналогів та опрацювати процедуру контролю, але практика довела, що зарегламентованість пільгового імпорту зводить нанівець дієвість такого стимулу. З іншого боку, не варто ігнорувати той факт, що для підприємств-експортерів, особливо з тривалим технологічним циклом, звільнення від оподаткування ПДВ і сплати ввізного мита операцій з імпорту необхідного їм обладнання створює потужні стимули розвитку.

Податкові й митні пільги сприяють акумулюванню власного капіталу як основного інвестиційного ресурсу. Проте його недостатньо для вирішення

масштабних завдань відновлення та забезпечення конкурентоспроможності підприємств на територіях, постраждалих внаслідок бойових дій або тимчасової окупації. Залучення позичкового капіталу сьогодні ускладнює його висока вартість. Зважаючи на це, логічним видається запровадження механізму часткової компенсації відсоткової ставки за інвестиційними кредитами підприємств пріоритетних видів економічної діяльності на територіях відновлення. Ймовірними проблемами його функціонування на практиці є нестача коштів на здешевлення кредитів, додаткові адміністративні витрати і корупційні ризики. Запобіганню останнім сприяє забезпечення автоматичної процедури компенсації за умови відповідності визначеним критеріям та прозорості прийняття відповідних рішень. З метою стимулювання сталого розвитку підприємств на територіях відновлення до переліку критеріїв компенсації доцільно віднести енергоефективність, екологічність технологій та працевлаштування осіб з інвалідністю внаслідок війни.

У результаті застосування механізму здешевлення кредитів, за умови вирішення питання його ресурсного забезпечення, може бути досягнута активізація інвестиційної діяльності підприємств. У цьому контексті варто проаналізувати ризики і шанси запозичення німецького досвіду щодо запровадження Внеску солідарності з новими федеральними землями (*Solidaritätszuschlag*) з урахуванням специфіки вітчизняних економічних реалій. Внесок солідарності у формі надбавки до корпоративного та прибуткового податків став основним джерелом фінансування програми вирівнювання регіонального економічного розвитку після возз'єднання Німеччини.

Очевидними ризиками запровадження даного внеску є збільшення податкового навантаження на підприємства в регіонах-донорах та істотні складнощі з об'єктивним оподаткуванням фізичних осіб. З огляду на низькі доходи пересічних українських компаній і домогосподарств, навіть на найменш постраждалих від війни територіях, невибіркове оподаткування видається априорі неприйнятним. Оптимальним варіантом могло б стати обмеження кола платників такого податку лише окремими категоріями юридичних осіб: банки та інші фінансові установи, торгівельні мережі, підприємства грального бізнесу, суб'єкти господарювання, які перереєструвались та/або перенесли діяльність з територій відновлення. Що ж стосується оподаткування фізичних осіб, то зважаючи на успішний досвід використання податку солідарності у розв'язанні соціальних проблем в Італії, Франції та Чехії, воно доцільно для громадян, які мають значні активи і доходи. До додаткових заходів запобігання зазначеним ризикам слід віднести конкретизацію терміну, на який запроваджуватиметься внесок солідарності, та зниження загального податкового навантаження на бізнес у країні. Зрештою варто очікувати формування фінансового ресурсу для часткової компенсації відсоткової ставки за інвестиційними кредитами, а також побічного позитивного ефекту у вигляді збільшення надходжень місцевих бюджетів через привабливість реєстрації підприємств на територіях-реципієнтах.

Задля побудови системи фінансових стимулів розвитку підприємств у зонах відновлення необхідно виокремити взаємовиключні стимули однакового цільового призначення (рис. 1) та обґрунтувати вибір між ними. Привертає увагу той факт, що стимулами, які доповнюють один одного є можливість використання прискореної амортизації основних засобів і зменшення ставки податку на прибуток.

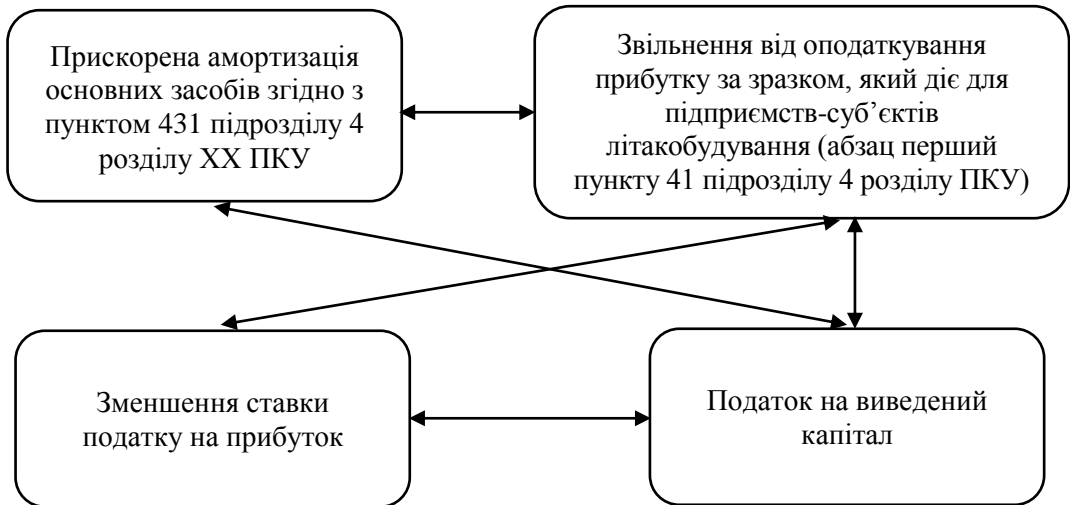

Рис. 1. Взаємовиключні фінансові стимули розвитку підприємств на територіях відновлення
Джерело: розроблено автором

Аргументами на користь сумісного застосування саме цих стимулів, а не запровадження для підприємств на територіях відновлення податку на вивільнений капітал або звільнення від оподаткування прибутку за зразком підприємств-суб'єктів літакобудування, є такі:

- запровадження податку на виведений капітал за сучасної практики корпоративного управління в Україні призведе до більших втрат бюджетних надходжень порівняно з частковим зниженням ставки податку на прибуток;

- розповсюдження порядку звільнення від оподаткування прибутку, який діє для підприємств-суб'єктів літакобудування, на інші види економічної діяльності має ризики, яким важко запобігти, а саме високі витрати на адміністрування та істотні можливості ухилення від оподаткування;

- прискорена амортизація, як альтернатива, є діючим стимулом, тобто застосування цього методу стимулювання не потребує внесення змін до законодавства;

- метод прискореної амортизації, передбачений п. 43¹ підрозділу 4 розділу XX ПКУ, на відміну від інших методів податкового стимулювання, має цільовим фокусом саме інвестування в модернізацію підприємств та оновлення їхніх основних засобів, що обумовлює його застосування в практиці оподаткування розвинених країн, таких як США, Австралія, Велика Британія, Нідерланди тощо;

- право на застосування прискореної амортизації, згідно з світовою практикою оподаткування, може обумовлюватися низкою критеріїв сталого розвитку в соціальному та екологічному вимірі, що має істотне значення для відродження економіки країни у повоєнний час;

- доповнення стимулу прискореної амортизації помірним зменшенням ставки податку на прибуток сприятиме зростанню власного капіталу підприємств і його інвестуванню у сталий розвиток.

Системне застосування фінансових стимулів, визначених за підсумками ризик-аналізу є передумовою досягнення синергетичного ефекту у вигляді

активізації інвестування підприємств у модернізацію виробництва та оновлення основних засобів (рис. 2). Зниження ставки податку на прибуток підприємств пріоритетних видів економічної діяльності на територіях відновлення та звільнення від сплати ПДВ і ввізного мита операцій з імпорту устаткування, обладнання та комплектуючих для власного виробництва товарів на експорт сприятимуть збільшенню власного капіталу суб'єктів господарювання. Часткова компенсація відсоткової ставки за інвестиційними кредитами підвищить доступність позикового капіталу. Бюджетні надходження від внеску солідарності мають істотно поповнити існуючу ресурсну базу механізму здешевлення кредитів. Інтерес до спрямування накопиченого таким чином капіталу на інвестиції в підвищення технологічного рівня виробництва підсилуватиметься вже закріпленими в ПКУ можливостями прискореної амортизації основних засобів. Варто звернути увагу на циклічний характер дії запропонованої системи стимулів, адже чистий грошовий потік, отриманий від реалізації інвестицій, поповнює власний капітал підприємства, підвищує його кредитоспроможність і, таким чином, забезпечує розширене відтворення інвестиційного потенціалу.

Рис. 2. Синергетичний ефект застосування фінансових стимулів

Джерело: розроблено автором

Висновки і перспективи подальших розробок. Масштаб задач відновлення зруйнованих виробничих потужностей і кадрового потенціалу підприємств на територіях, що перебували в зоні бойових дій та тимчасової окупації, об'єктивно вимагають розробки і застосування особливої системи стимулів інвестиційного розвитку. Методологія ризик-аналізу дозволяє визначити найбільш дієві її складові, зокрема, податкові, митні та кредитні. Вона передбачає ідентифікацію ризиків, розробку заходів запобігання їх виникненню або адаптації, прогнозування ймовірних результатів та обґрунтування вибору між взаємовиключними

стимулами. Результати дослідження свідчать про доцільність надання підприємствам пріоритетних видів економічної діяльності на територіях відновлення певних податкових і митних пільг з одночасним запровадженням механізму часткової компенсації процентних ставок за інвестиційними банківськими кредитами за рахунок бюджетних надходжень від внеску солідарності. Цей тимчасовий податок пропонується встановити для окремих категорій платників, а саме банків та інших фінансових установ, торговельних мереж, підприємств грального бізнесу, юридичних осіб, які перереєструвались та/або перенесли діяльність з територій відновлення.

Системне застосування зазначених стимулів, за збереження у ПКУ права суб'єктів оподаткування на прискорену амортизацію основних засобів, сприятиме акумулюванню капіталу підприємств для інвестування у відновлення і розвиток виробництва на базі сучасної техніки та технологій. Слід підкреслити, що ефект стимулювання істотно залежить від усунення таких вад зовнішнього середовища функціонування підприємств як недосконалість судової системи, адміністративний тиск на бізнес, значний рівень корупції, монополізація ринків тощо.

Перспективою подальших розвідок за проблематикою статті є розробка механізму забезпечення збалансованості державного бюджету в умовах особливого режиму господарювання підприємств на територіях відновлення.

Література

1. *Індекси цін* / Державна служба статистики України : сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2023/01/01.pdf> (дата звернення: 27.02.2023).
2. *Офіційний курс гривні щодо іноземних валют* / Національний банк України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart> (дата звернення: 27.02.2023).
3. *Державний бюджет України* / Міністерство фінансів України : сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov> (дата звернення: 27.02.2023).
4. Pidorycheva I. Post-war recovery of Europe : Experience and lessons for Ukraine. *Journal of European Economy*. 2022. Vol. 21. No. 2. Pp. 170–187. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2022.02.170>.
5. Andersson P. F. The impact of experts on tax policy in post-war Britain and Sweden. *Acta Oeconomica*. 2017. Vol. 67. Pp. 79–96. DOI: <https://doi.org/10.1556/032.2017.67.S.7>.
6. Yoo I. Experience with tax reform in the Republic of Korea. *Asia-Pacific Development Journal*. 2000. Vol. 7. No. 2. Pp. 75–104.
7. Lee J. W. The Impact of the Korean War on the Korean Economy. *International Journal of Korean Studies*. 2001. Vol. 5. No. 1. Pp. 97–118.
8. Reinert E. S. *How rich countries got rich... and why poor countries stay poor*. Hachette UK : Public Affairs, 2019. 387 p.
9. *Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни* : Указ Президента України № 266/2022 від 21.04.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 24.01.2023).
10. Вінокуров Я. Податок на готівку та гарантія відшкодування ПДВ : реформа «10-10-10» знову на порядку денному. Що там нового? *Економічна правда*. 26 грудня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/26/695422> (дата звернення: 24.01.2023).
11. Китайчук Е. Перспективи та недоліки радикальної податкової реформи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-26>.
12. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33–53. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.033>.

13. Козюк В. В. Повоєнне таргетування інфляції: ключові виклики. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 15–34. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_10_015_uk.pdf (дата звернення: 25.01.2023).
14. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України : виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 2. С. 101–117. DOI: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2022.02.101>.
15. Антонюк В. П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020>.
16. Перегудова Т. В. Наслідки війни в Україні для національного ринку праці та напрями підтримки зайнятості. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 184–191. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-184-191>.
17. Heyets B., Podolets P., Diachuk O. Post-war economic recovery of Ukraine in the imperatives of low-carbon development. *Science and Innovation*. 2022. Vol. 18 (6). Pp. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/scine18.06.003>.
18. *Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України* / Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf> (дата звернення: 27.01.2023).
19. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн : невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1 (686). С. 75–89. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6678> (дата звернення: 27.01.2023).
20. *Проект Плану відновлення України* : Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки», липень 2022 / Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> (дата звернення: 22.02.2023).
21. *Про засади державної регіональної політики* : Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. Дата оновлення 27.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 27.02.2023).
22. *Опитування іноземних інвесторів* / Dragon Capital : сайт. URL: <https://dragon-capital.com/ua/media/foreign-investor-survey> (дата звернення: 27.02.2023).
23. *Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні* : Закон України № 1116-IX від 17.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 24.01.2023).
24. *Про затвердження Порядку здійснення контролю за використанням вивільнених коштів підприємств – суб'єктів літакобудування, на які поширюється дія норм статті 2 Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості»* : Постанова Кабінету Міністрів України № 476 від 07.06.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2017-п#Text> (дата звернення: 25.01.2023).
25. *Про розвиток літакобудівної промисловості* : Закон України № 2660-III від 12.07.2001 р. Дата оновлення: 01.01.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2660-14> (дата звернення: 25.01.2023).

Reference

1. *Price indices* [Indeksy tsin], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: сайт. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2023/01/01.pdf> [in Ukrainian]
2. *Official hryvnia exchange rates* [Ofitsiyni kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut], Natsionalnyi bank Ukrainy: сайт. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart> [in Ukrainian]
3. *State budget of Ukraine* [Derzhavnyi biudzheth Ukrainy], Ministerstvo finansiv Ukrainy: сайт. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov> [in Ukrainian]
4. Pidorycheva, I. (2022). Post-war recovery of Europe: Experience and lessons for Ukraine. *Journal of European Economy*, Vol. 21, No. 2, pp. 170–187. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2022.02.170>.

5. Andersson, P. F. (2017). The impact of experts on tax policy in post-war Britain and Sweden. *Acta Oeconomica*, Vol. 67, pp. 79–96. DOI: <https://doi.org/10.1556/032.2017.67.S.7>
6. Yoo, I. (2000). Experience with tax reform in the Republic of Korea. *Asia-Pacific Development Journal*, Vol. 7, No. 2, pp. 75–104.
7. Lee, J. W. (2001). The Impact of the Korean War on the Korean Economy. *International Journal of Korean Studies*, Vol. 5, No. 1, pp. 97–118.
8. Reinert, E. S. (2019). *How rich countries got rich... and why poor countries stay poor*. Hachette UK: Public Affairs, 387 p.
9. *On the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War: Law of Ukraine*, No. 266/2022, 21.04.2022 [Pro Natsionalnu radu z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny: Ukaz Prezydenta Ukrainy, No. 266/2022, 21.04.2022]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> [in Ukrainian]
10. Vinokurov, Ja. (2022). Cash tax and VAT refund guarantee: 10-10-10 reform is back on the agenda. What's new? [Podatok na hotivku ta harantiia vidshkoduvannia PDV: reforma «10-10-10» zнову na poriadku dennomu. Shcho tam novoho?], *Ekonomichna pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/26/695422> [in Ukrainian]
11. Kytaichuk, E. (2022). Prospects and disadvantages of radical tax reform [Perspektyvy ta nedoliky radykalnoi podatkovoi reformy], *Ekonomika ta suspilstvo*, No. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-26> [in Ukrainian]
12. Krysovaty, A. I. & Valigura, V. A. (2022). Tax legislation of Ukraine under the conditions of martial law [Novatsii ta napriamy vdoskonalennia podatkovoho zakonodavstva Ukrainy v umovakh voiennoho stanu], *Finansy Ukrainy*, No. 6, s. 33–53. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.033> [in Ukrainian]
13. Kozyuk, V. V. (2022). Post-war inflation targeting: key challenges [Povoienne tarhetuvannia inflitsii: kluchovi vyklyky], *Ekonomika Ukrainy*, No. 10, s. 15–34. Retrieved from: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_10_015_uk.pdf [in Ukrainian]
14. Kindzersky, Ju. (2022). Postwar recovery of Ukraines industry: challenges and features of policy [Povoienne vidnovlennia promyslovosti Ukrainy: vyklyky ta osoblyvosti polityky], *Ekonomichnyy analiz*. Vol. 32, No. 2, s. 101–117. DOI: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2022.02.101> [in Ukrainian]
15. Antoniuk, V. P. (2022). War-induced human capital losses as a threat to the post-war modernization of Ukraine's economy [Vtraty liudskoho kapitalu vnaslidok viiny yak zahroza povoiennii modernizatsii ekonomiky Ukrainy], *Ekonomika Ukrainy*, No. 8, s. 20–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020> [in Ukrainian]
16. Perehudova, T. V. (2022). Consequences of the War in Ukraine for the National Labor Market, Directions of Employment Support [Naslidky viiny v Ukraini dlia natsionalnoho rynku pratsi ta napriamy pidtrymky zainiatosti], *Problemy ekonomiky*, No. 2, s. 184–191. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-184-191> [in Ukrainian]
17. Heyets, B., Podolets, P. & Diachuk, O. (2022). Post-war economic recovery of Ukraine in the imperatives of low-carbon development. *Science and Innovation*, Vol. 18 (6), pp. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/scine18.06.003>.
18. *The concept of the post-war reconstruction and development strategy of Ukraine* [Kontseptsiia stratehii povoiennoho vidnovlennia ta rozvytku Ukrainy], *National institute for strategic studies*: website. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf> [in Ukrainian]
19. Ivanov, S. V. (2019). Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: Ukraine's opportunities that have not lost yet [Ekonomichne vidnovlennia i rozvytok krain pislia zbroinykh konfliktiv ta voien: nevtracheni mozhyvosti dlia Ukrainy], *Ekonomika Ukrainy*, No. 1 (686), s. 75–89. Retrieved from: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6678> [in Ukrainian]
20. *Project of the Recovery Plan of Ukraine: Materials of the working group «Recovery and development of the economy»*, July 2022 [Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy Materialy robochoi hrupy «Vidnovlennia ta rozvytok ekonomiky», lypen 2022], *Natsionalna rada z*

- vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> [in Ukrainian]
21. *On the fundamentals of the state regional policy*: Law of Ukraine, No. 156-VIII, 05.02.2015. Updated: 27.02.2022 [Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy, No. 156-VIII, 05.02.2015. Data onovlennia: 27.02.2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian]
 22. *Survey of foreign investors* [Opytuvannia inozemnykh investoriv], Dragon Capital: sait. Retrieved from: <https://dragon-capital.com/ua/media/foreign-investor-survey> [in Ukrainian]
 23. *About government support for investment projects with significant investments in Ukraine*: Law of Ukraine, No. 1116-IX, 17.12.2020 [Pro derzhavnu pidtryмку investytsiinykh proektiv iz znachnymy investytsiiamy v Ukraini, No. 1116-IX, 17.12.2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> [in Ukrainian]
 24. *On approval of the Procedure for exercising control over the use of released funds of enterprises – aircraft manufacturing entities, which are subject to the provisions of Article 2 of the Law of Ukraine «On the Development of the Aircraft Manufacturing Industry»*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 476, 07.06.2017. Updated: 11.11.2021 [Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia kontroliu za vykorystanniam vyvilnenykh koshtiv pidpriemstv – subiektiv litakobuduvannia, na yaki poshyriuietsia diia norm statti 2 Zakonu Ukrainy «Pro rozvytok litakobudivnoi promyslovosti»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 476, 07.06.2017. Data onovlennia: 11.11.2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2017-п#Text> [in Ukrainian]
 25. *On the development of the aircraft industry*: Law of Ukraine, No. 2660-III, 12.07.2001. Updated: 01.01.2017 [Pro rozvytok litakobudivnoi promyslovosti: Zakon Ukrainy, No. 2660-III, 12.07.2001. Data onovlennia: 01.01.2017]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2660-14> [in Ukrainian]